

ALİ EKREM’İN ŞİİRLERİNDE MERHAMET TEMİ

Ertan ENGİN*

ÖZET

Yeni Türk şiirinde ilk dikkat çekici örneklerden biri olarak Âkif Paşa’nın torunu için yazdığı mersiyede görülen merhamet temi, daha sonraki yıllarda birçok şair tarafından çeşitli toplumsal yaraları işaret etmek, kolektif bir duyarlık oluşturmak için işlenir. Tevfik Fikret, Mehmet Âkif gibi kudretli şairlerin yanı sıra İsmail Safa, Mehmet Emin gibi ikinci derece şairlerin de bu tema başvurularıyla birlikte Türk edebiyatında Servet-i Fünûn ve Meşrutiyet dönemlerinde merhamet duygusu üzerinde duran şiirler gittikçe artmaya başlar. Bu açıdan incelenebilecek bir şair de Ali Ekrem’dir. Onun şiirlerinde; hem toplumun/günlük hayatın kıyısında kalmış kimselere hem de diğer canlılara, hayvanlara ilişkin trajik ve merhamet uyandıran enstantanelere yer verildiğini görmek mümkündür. Bu çalışmada Ali Ekrem’in “merhamet” temini içeren şiirleri; “fakirler”, “hastalar”, “fizikî engelliler”, “geçinmek için zor şartlarda çalışanlar”, “alkol bağımlıları” ve “hayvanlar” olarak altı başlıkta incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Ali Ekrem, Servet-i Fünûn, şiir, merhamet.

Merhamet; acıma, şefkat gösterme gibi anlamlara gelmekle birlikte insanın, hemcinslerinin sıkıntı ve ızdıraplarına duyarlı olmasını da hatırlatan bir kavramdır. Türkçede hem Allah’a hem de insanlara nispet edilecek kullanılagelen bu kavram, toplumda duygusal birliğin, yardımlaşma ve paylaşmanın temel etkenlerinden biridir. Çocuk ve memleket sevgisi, ebeveyne saygı, yaşlılara, yoksullara, öksüz ve yetimlere, hasta ve sakatlara yardım etmenin de yine bu duygunun insandaki somut yansımaları olduğunu söylemek mümkündür.¹

Merhamet, kişiyi insan sevgisine ulaştırdığı gibi diğer insanlarla aramızdaki perdeyi, engeli aşmanın yollarından biridir. Bu duygu, insanı

---

* Yard. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. uengin@gmail.com

¹ (Mustafa Çağrıncı), “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, 2004, s.184.

hem başkalarına zarar vermekten korur hem de onlara yardımcı olmada kişiyi motive eder. İyiliklerde karşılık gözetmeyecek bir anlayış da merhametle mümkün olur. Bu bakımdan onun, etik değerler arasında merkezî bir konumda olduğunu ve insanda diğer değerlerin de yeşermesine kaynaklık ettiği söylenebilir.²

Tanzimat sonrası Türk şiirinde özellikle Servet-i Fünûn dönemiyle birlikte işlenişinde dikkat çekici bir artış gözlenen merhamet temi; Tevfik Fikret³, Mehmet Akif⁴, İsmail Safa⁵, Mehmet Emin⁶ gibi şairlerde çeşitli toplumsal yaraları göz önüne serme, insanlarda bir hassasiyet oluşturma ve çeşitli nedenlerle unutulmuş insanî değerleri hatırlatmada bir araçtır. Adı geçen şairlere eklenebilecek isimlerden biri de Servet-i Fünûn şairi Ali Ekrem'dir.

Yeni Türk edebiyatının en önemli isimlerinden Namık Kemal'in oğlu olan Ali Ekrem (Bolayır) 1867-1937 yılları arasında yaşamış, hem doğu hem batı kültürünü kavramasını sağlayabilecek bir eğitim aldıktan sonra Abdülhamit döneminde Mâbeyn'de memurluk, Darülfünûn'da şerh-i mütûn, nazariyât-ı edebîyye hocalığı yapmıştır. Mâbeyn'de vazifeli olduğu yıllarda yazılarında "A. Nadir" imzasını kullanan Ali Ekrem; şiir, tiyatro, anı, monografi türlerindeki eserlerinin yanında dil ve tenkit alanına dâhil edilebilecek eserler de vermiştir.⁷ Tevfik Fikret'le anlaşmazlığa düştükten

² Arthur Schopenhauer, *Merhamet* (çev.: Zekai Kocatürk), Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 74, 97, 107.

³ Fikret'in şiirlerinde "merhamet" temi için bkz.: Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995 ve Orhan Okay, "Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında T. Fikret ve Mehmet Âkif" *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları İstanbul 1998, s.143.

⁴ Mehmet Âkif'in şiirlerinde "merhamet" temi için: Zeynep Kerman, "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Merhamet Temi" *Türk Dili*, S. 564, 1998, s.505 ve Selma Baş, "Bir Merhamet Şairi Olarak Mehmet Âkif" *Turkish Studies*, Vol. 7/2, 2012, s.193.

⁵ İsmail Safa'nın şiirlerinde "merhamet" temi için: Mehmet Güneş, "İsmail Safa'nın Şiirlerinde Merhamet Teması" *Türk Kültürü İncelemeleri*, S. 24, 2011, s. 221.

⁶ M. Emin'in bu tem kapsamında değerlendirilebilecek bir şiirinin tahlili için bkz.: *Şiir Çözümlemeleri*, Nurullah Çetin vd., Kesit Yayınları, İstanbul 2011, s. 129.

⁷ (İsmail Parlatır), "Ali Ekrem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, 1992, s. 275; İsmail Parlatır, *Ali Ekrem Bolayır*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.1-9; Ali Ekrem'in biyografisi için ayrıca bkz.: Âlim Gür, "Ali Ekrem Bolayır Biyografisine Katkılar", *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi*, 2004, S. 11, s. 353.

sonra Servet-i Fünûn'dan ayrılan Ali Ekrem'in şiirleri genellikle iki döneme ayrılarak ele alınmıştır.⁸ İlki, 1908'e kadar olan dönemdir. Bu, Kenan Akyüz'ün ifadesiyle "ferdi tahassüsler" dönemidir ve Servet-i Fünûn döneminde yazdığı şiirleri de kapsar.⁹ Bu tarihten sonra yazdığı şiirlerinde ise kuvvetli bir millî hassasiyet ve hamaset gözlenir.

Şiir sanatını; "bütün insanların hislerinin" tercümanı olarak gören ve "tabiat kadar belki ondan ziyade şiirimizle tasvir ve tarife çalışacağımız bir şey daha var: İnsan" diyen Ali Ekrem'in bu ifadeleri, bir bakıma onu merhamet temini işlemeye yönelten saiki de ortaya koyar.¹⁰

Ali Ekrem'in merhamet temini içeren şiirlerinin hemen tamamının yer aldığı ve ilk dönem şiir verimlerini içeren *Zılâl-i İlham*¹¹'da; çoğunlukla birer şiirle değindiği, içlerinde bulunduğu acı durumu tasvir ederek onların acısını biraz da olsa paylaşmaya çalıştığı kimselerin öykülerini bulmak mümkündür. Bununla birlikte şairin sadece insanlara değil, hayvanlara duyduğu şefkati ve merhameti içeren şiirleri de bu kitapta yer alır. Genellikle birer şiir çerçevesi içinde çizilen bu insanlık tablolarının her birisi aslında bize benzerlerinin oluşturduğu grubu anımsatan örneklerdir. Bu bakımdan şair tek bir şiirde değinmiş dahi olsa onu, benzer durumdaki insanların hepsi için yazılmış bir şiir olarak kabul etmek mümkündür. Diğer bir deyişle şair, M. Âkif gibi "fertten yola çıkarak belli bir toplum kesimini söz konusu etmek istemiştir."¹² Ali Ekrem'in şiirlerindeki bu tip insanlar; "fakirler", "hastalar", "fizikî engelliler", "geçinmek için zor şartlarda çalışanlar", "alkol bağımlıları" şeklinde tasnif edilebilir. Ayrıca bu tasnife şairin merhamet duygusunu celbeden "hayvanlar"ı da eklemek gerekir.

⁸ A. Ekrem'in şiirlerinin bu tarz tasnifi için bkz.: Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Doğu Matbaası, Ankara 1958, s.331; Arzu Büyükkeskinli, "Ali Ekrem Bolayır'ın Servet-i Fünun Dönemi Şiirlerinde Sosyal Muhteva" *Millî Kültür*, S.87, 1991, s. 40; Alaattin Karaca, "Ali Ekrem (Bolayır)" *Servet-i Fünûn Edebiyatı'nın* (Akçağ Yayınları, Ankara 2006) içinde, s. 209.

⁹ Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Doğu Matbaası, Ankara 1958, s. 331.

¹⁰ "Musahabe-i Edebîyye" *Servet-i Fünûn*, C.11, S.280, s. 307-308'den aktaran İsmail Parlatur, *Ali Ekrem Bolayır*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.12.

¹¹ Ali Ekrem, *Zılâl-i İlham*, Sabah Matbaası, İstanbul 1327.

¹² Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s.143.

Fakirler

Ali Ekrem'in bu yazıda değineceğimiz şiirlerini yazdığı 1890'lı yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik anlamda çöktüğü ve dolayısıyla toplumda fakirlik halkasının da gittikçe genişlediği yıllardır. Tanzimat'ı takip eden yıllarda "devlet hazinesinin kaynakları adeta kurumuştı; ma-aştan mahrum kalan ordu şikâyet ediyordu; İstanbul halkının sefaleti Müslümanlarla Avrupalılar arasındaki nefret ve düşmanlığı artırıyordu."¹³

Zılâl-i İlham'da fakirlik meselesinin işlendiği "Fırın Önünde" adlı şiirde bir akşam vakti aceleyle evlerine dönen ve yollarının üstündeki fırından ekmek alan insanlar resmedilir. (s.84) Fırındaki ekmeklerin, simitlerin kokusu dışarıya kadar taşmaktadır. İçi müşterilerle dolu olan fırından ekmeğini alanlar; her günlük hayat mücadelesinden başarıyla çıktıklarının bilincinde olarak gururla evlerine doğru yola koyulurlar. Bu tablonun bir köşesinde ise, bir kadın görürüz:

Yalnız bir kadının hissesi yok: bîçâre
Çocuğuyla duruyor bir köşede inleyerek:
Sadaka, bir ekmek! (*Zılâl-i İlham*, s. 85)

Bu sesi duyanlardan birisi bir ekmek alır ve kadına verir. Bunun üzerine kadın, ağlayarak ekmeği alır:

Kurumuş gözlerine doldu münevver yaşlar;
Ekmeği, yavrucağı aldı beraber koluna
İki sermâye-i ömrüyle koyuldu yoluna! (*Zılâl-i İlham*, s. 85)

¹³ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye* (çev.: Ali Reşad), Kaknüs Yayınları İstanbul, 1999, s.159. Bu kitabın her bölümünde en az birkaç başlıkta mali, ekonomik krize ve tedbirlere değinilmesi de imparatorluğun yaşadığı sıkıntıların göstergesidir. Ali Ekrem'in babası Namık Kemal de gazete yazılarında imparatorlukta ekonomik darlıklara, fakirliğe değinmiştir. "Taşralarda görülen şiddet-i fakr"ın sebeplerini analiz ettiği "Ziraatimiz" başlıklı yazısında şunları söyler: "Ticaretimiz ecnebilerin elinde, sanatımız hiç hükmünde..Cenabı Hak ihsan eder de topraklarımızdan biraz mahsul alabilirsek onunla taayyüş edip gidiyoruz (...) Bütün bütün sanatla mı meşgul olalım? O fabrikalar nerede? O marifet nerede? Bütün bütün ticarete mi dökülelim? O sermaye nerede?". *Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri 1* (haz.: Nergiz Y. Aydoğdu- İsmail Kara), Dergah Yayınları İstanbul 2005, s. 299-300, 304. Benzeri analizlerin yapıldığı bir yazısının da adı bu açıdan mânidârdır: "Biz İstemsek Zelil Olmazdık", age, s. 528.

Bu şiirde insanlardaki merhamet duygusu galip gelmiş, dilenen kadın bir ekmekle de olsa nasîbine kavuşmuştur. Ancak benzeri bir şiir olan “Sâil”de insanların merhametli davranmadıkları görülür. (s.207) Bu şiirde iyice zayıflamış vücuduyla bir dilenci anlatılır. Sokakta kolunun altında kuru bir ekmekle yürüyen bu dilencinin, sokak köpekleri tarafından etrafı sarılır. Köpekler ekmekten bir lokma almak için hırslaşır. Bu esnada biri çıksa da kendisine yardım etse diye ümitle etrafına bakan dilenci bazı gölgeler görür. İnsanlar, ona bakarak gülüp geçmektedirler. Sonunda dilenci açlığın verdiği son bir güçle yüksek bir kayanın üstüne çıkarak köpeklerden kurtulur ve ekmeğini yemeye başlar:

Havlayan açlara bezl etmedi bir lokma bile...
 Şimdi bir yırtıcı hayvan gibi almakta soluk,
 Gözünün cevfi beyazında sırtıtmış tokluk! (*Zılâl-i İlham*, s. 208)

Dilencinin artık karnı doymuştur. Ancak kimsenin elini uzatmadan sürdürdüğü hayatın, tabiatın ortasında yiyecek bulmak için tesadüflerin peşinden giden hayvanlardan bir farkı kalmamıştır.

Hastalar

Ali Ekrem’in de şiirlerinin yayınladığı yıllarda verem hastalığı, edebî eserlerde sıkça karşımıza çıkar.

Devrin roman ve tiyatrosunda değişen kadınla birlikte veremli sevgili tipi de gelir. Edebiyatımızda mahzun ve sentimental kadın tipinin teşekkülü bu tem ile birliktedir. İlk roman ve tiyatro ile yerleştikten sonra, şiire geçerek onun bir ara başlıca hassasiyet konularından birini yapar. O kadar ki verem şiirde genç ve güzel bir kadının tabii vasıflarından biri gibi görülmeğe başlar.¹⁴

Sevgili sıfatıyla olmasa da Ali Ekrem’in “Son Buse” adlı şiirinde verem hastalığına yakalanan ve doktorların bu nedenle kendisine kızını öpmesini yasakladığı bir kadın anlatılır. (s.161) Kızı kendisini öpmek

¹⁴ Ömer Faruk Akün, *Makber’den Önce Abdülhak Hamid’de Ölüm Temi, Doçentlik Çalışması*, 1959, s. 4.

istedikçe türlü bahanelerle onu geri çeviren anne de kızı da bu durum nedeniyle üzgündür. Anne, yavrusuna kurtuluşunun mümkün olmadığı bir hastalığa yakalandığını söylemez. İçinde bulunduğu durum nedeniyle bir annenin en çok yapmak isteyeceği, kendisini en mutlu edecek şeyi yapamamakta, kızını öpüp kucaklayamamaktadır:

-Ah bir gün iyi olsam da tutup çeksem ben,
Koklasam yavrumu, sıksam küçücük ellerini,
Öpsem öpsem yüzünün, gözlerinin her yerini...
Sonra düşsem de çekinmem ölümün pençesine;
Ah öksüz çocuğum annesini öpmekten
Bile mahrum oluyor... (Zılâl-i İlham, s.163)

Kızı da aynı hasreti duymaktadır. Sonunda bir sabah annesini öpmek için odaya sessizce giren küçük kız arzusuna kavuşur:

Duymanız! Ya, uyanır da darılırsa? O zaman
Kaçarım...Anneciğim bak ne güzel de yatmış!

Gözü tâbân, yüzü gültreng-i safâ, göğsü açık,
O yürekçik vuruyor...Annesine can atmış,
Geldi, kondurdu- döküp na'sına bir ruh-ı sürûd-
O soğuk alnına bir bûse-i hâr ü memdûd! (Zılâl-i İlham, s.164)

Küçük kızı annesine sonunda sıcak ve uzun bir öpücük vermiş, bu kez annesinden hiçbir itiraz gelmemiştir. Zira anne, saatler önce ruhunu teslim etmiştir.¹⁵

¹⁵ Ali Ekrem de kendi ifadesiyle “türlü türlü hastalığa tutulmuş” bir insandır. Üstelik bu şiirdekine benzer iki olay da kendi başından geçmiştir. Bunlardan ilki, şiirdeki gibi verem hastalığına yakalan ve Ali Ekrem’in aşkla bağlandığı bir genç kızdır. Mersinio adlı bu genç kız, ölümünden bir gün önce şaire “gel beyim, koynuma gir. Ben öleceğim, bari dünyada en büyük emelimi yerine getireyim: senin olduktan sonra öleyim!” der. Bir diğer hâdise, şair küçük bir çocukken koleraya yakalanan hanımnesineyle ilgilidir. Ailesi küçük Ali Ekrem’e, hanımnesini görmeyi yasaklamıştır. Bir gün aileden habersiz hanımnesinin yanına çıkan şaire hanımnesini “gelme Ekrem, gelme, gelme!” diye ikazda bulunur. Bkz.: *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları* (haz.: M. Kayahan Özgül), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 20, s.107, s. 223.

Fizikî Engelliler

Ali Ekrem'in merhamet duyduğu bir başka insan grubu da fizikî engellilerdir. "Menzûl Bir Ressam" adlı şiirde vücudunun yarısı felçli, yatalak bir ressam tasvir edilir. (s.75) Ressam, sessizce uzandığı "firâş-ı ızdırâb"ında sanki hiçbir hayat belirtisi göstermemektedir. "Hayatın nefhası"ndan bedeni gibi vicdanı da "münfail"dir. (s.75) Gözleri ışısızdır. Donuk yüzüne sonsuz bir gecenin nakışlarının gölgeleri yayılır. Yokluk, dargın alnında apaçık ortaya çıkmıştır. Ancak yine de -eğer buna yaşamak denebilirse- yaşamaktadır.

Zira ölümden bazen en mehcûr olur menzûl
 Bu bir mevta ki ölmez! Bir muannid ruha mâliktir...
 Bilir her şeyi fehm eyler, iz'ân ü hissiyle
 Olur idrâkine mâzi vü âti nev-be-nev zâhir
 Kaçıp girdâb-ı âtiden eder mâziye bir hamle!
 Bütün âmâl ü hissiyâtına mir'at-ı hüzn-engîz

(Zulâl-i İlham, s.76)

Bu durumdayken yegâne ifade aracı yorgun gözleridir. Onlarla düşüncesini resmeder, onlar aracılığıyla Allah'la konuşur.

Bir gün bu felçli ressama, güzel bir resim/tablo gösterilir. Bunu gören ve belki hayattaki en büyük tutkusu olan resimden uzak kalışının acısını tüm şiddetiyle duyan ressam, derinden inleyip ağlayarak sanki son hayat damlasını da gözlerinden akıtır ve hayata veda eder.

Geçinmek İçin Zor Şartlarda Çalışanlar

Küçük yaşta maddî sıkıntılarla yüzleşen, kendi ifadesiyle ailece "hayli sefâlete düşen" Ali Ekrem'in şiirlerinde geçim derdinin üstesinden gelmeye çabalayan insanlar dikkat çeker.¹⁶ "Kayıkçı" adlı şiirde insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılayan, bu yolla, kol gücüyle ekmek parası kazanmaya çalışan sayısız küçük insanın içinden bir tip olan kayıkçı anlatılır. (s.116) Ali Ekrem'in insan ve mekâna dair çarpıcı dikkatini de yansı-

¹⁶ Ali Ekrem Bolayır'ın *Hatıraları* (haz.: M. Kayahan Özgül), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 35.

tan bu şiir; kayıkçının kıyafetinin ve kayığının tasviriyle başlar. Kayıkçı; işini düzgün yapma konusunda hassas, aynı zamanda içi ve dışı sade, işinin ehli, belki bütün bu sebepler dolayısıyla da gururlu insanlardandır. Kayığı cilâlıdır, gömleği de beyazlığıyla titremektedir. Ancak onun işindeki titizliği, hak ettiği insanca yaşamaya yetecek kazancı sağlamaktan uzaktır. Hayat; onun kuvvetli kollarını ezecek, o, kollarıyla emeline ulaşmak isterken ölene dek kollarını aşağı çekecek güçtedir.

Siyah damarları şişkin, sinirli kollarına
Müebbeden asılır kütle-i hayat-ı girân (*Zılâl-i İlham*, s. 117)

Acelesi olan müşterisini karşı kıyıya ulaştırmak için hızla tamamladığı yolculuk, hayat yolculuğunun da öyküsü gibidir:

Vücudu terler içinde; nühüfte bir mihnet
Meâl-i zârını imâ eder donukça gözü
Zavallı çok yorulup çok hayat sarf etmiş
Biraz çabuk düşeyim sahil-i merama diye;
Gözünde lem'a-i gayret ufûl edip bitmiş...
Kayıkta müşterinin attığı mecidiye
Parıl parıl yanıyor, şûh u mübtesim gûya
Güler o dîde-i za'fa bu çeşm-i istihzâ! (*Zılâl-i İlham*, s. 118)

Kayıkçı her karşıya geçişte büyük emek sarf etmektedir. Ancak bu emekler sonunda hayat ışıltısı sönen gözleriyle, emeğinin karşılığı olarak aldığı mecidiyenin parlaklığı arasındaki kuvvetli tezat, onun trajedisini yansıtır.

“Hamal” şiirinde; “Kayıkçı”daki “kütle-i hayat-ı girân”ı hatırlatan bir ifadeyle, “beyâbân-ı hayatın kütle-i eyyâmı altında” yürüyen yaşlı bir hamal anlatılır. (s.150)

Ezilmiş ma'neviyatı hamallık nâmı altında!
Ezilmiş, sinni altmış, belki yetmiş..Lihye-i beyzâ
Yatar göğsünde; kavruk çehresinden sâye-i makber
Geçer; yorgun, çukurlaşmış gözünden in'ikâs eyler
(...)
Ezilmiş ruhu, durmaz cismi hâlâ eyliyor ısrar
Yürür, düşünce bir mübrim, müselsel ömr-i dūrâ-dūr
(*Zılâl-i İlham*, s.150)

Sonunda bu zor hayatın sokaklarında ilerleyen hamalın küçücük bir tesellisi vardır:

Eder ancak meşamm-ı ruh-ı mihnet-bârını ta'tir
Sıcak bir taze ekmekten çıkan bû-yı semîn ü hâr!

(*Zılâl-i İlham*, s.151)

“Küfeci Çocuk”ta, beden gücüyle yaşam mücadelesi veren ve “Kayıkçı”dakine kıyasla daha trajik bir durumda, çocukluğunu geçim derdi içinde unutmış bir çocuk anlatılır:¹⁷

Vücudu ince, kemiksiz...Şikeste kâmetini
Tutup ezer, kavurur girdâb-ı ömr-girân;
Sönük niğâhına bir ızdırab-ı bî-pâyân
Dolar; maişete vakf eylemiş sabâvetini!

Güneş yemiş yüzünün rengini, hava yutmuş
Yanık teneffüsünü...Sanki levha-i bî-ruh
Tabiatın eli âvâre cismîni tutmuş,
Türâb-ı zillate atmış...Yatar sönük, mecruh.

Yatar kırık küfesiyle, çürük libâsiyle,
Yatar hazîz-i mezellette muzmahill öyle,
Koşar vücudunu seyl-i hevâmm-ı tesmîme;

Hevâmma, şemse, havaya nasîb olur her gün,
Eder Hüdâ'ya teşekkür hayat-ı zârı için
Nasîb olursa eğer on parayla bir tekme! (*Zılâl-i İlham*, s.160-161)

Önceki şiirde hamalın tesellisi sıcak bir ekmektir. Bu şiirde bir deri bir kemik kalmış haliyle cansız bir resme/sûrete benzeyen küfeci çocuğun şükür vesilesi de tekmeyle itilip kakılmasına mukabil bir günün sonunda kazanacağı on paradır.

¹⁷ M. Âkif'in “Küfe” şiirinde; “Cılız bacaklarının dizden altı çırpıplak.../Bir ince min-tanın altında titriyor, donacak!/Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!/(...) Bu bir ayaklı sefalet ki yalnayak, baş açık;/On üç yaşında buruşmuş cebîn-i safi, yazık!” dizeleriyle resmedilen küfeci çocuk da Ali Ekrem'in şiirindeki küfeci çocukla aynı kaderi, maddî sefaleti paylaşır. Bu şiir için bkz.: M. Âkif Ersoy, *Safahat Birinci Kitap* (haz.: Fazıl Gökçek), Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s. 68.

“Küçük Demirci” adlı şiirde demircilik gibi ağır bir işte çalışan küçük bir çocuğun dramı; şiirin sonunda kendini gösteren hamasî duyarlık eşliğinde resmedilir:

Çek küreği, hızlı çek!
Şimdi ateş sönecek.

Diyor usta. Sekiz on
Yaşlarında bir çocuk
Dizinde bir eski don,
Arkasında bir soluk

Gömlek; yüzü kararmış,
Göğsü açık; kolları
Kuru, ince, sararmış
Alnı, fakat yukarı

Tutar küçük başını. (*Ordunun Defteri*, s. 124)¹⁸

Küçük çocuk yanar dağ gibi alevler saçan demirci dükkânındaki ateşin başında çalışırken devâsa bir görünüme bürünür. Şair onu, vatanın kurtulup ülkenin kalkınmasında önemli rol oynayacak güçlü kollardan biri görür:

Aksettikçe alevler,
Kara, kuru alnında
Çıkan manâ şöyledir:
< < Bende parlar bir cihan

Bir cihan ki demirdir;
Benim âteş-i vicdânım
O cihanı eritir,
Gülzâr olur vatanım! > > (*Ordunun Defteri*, s. 126)

Bu şiir esasen ülkenin kalkınmasında büyük küçük herkesin çalıştığını vurgulayan ve millî duyarlığa seslenen bir metin olmakla birlikte, ağır şartlarda güçlükle çalışan küçük bir çocuğa duyulan merhameti de yansıtır.

¹⁸ Ali Ekrem, *Ordunun Defteri*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul 1336.

Alkol Bağımlıları

“Târik-i İşret” şiirinde alkolün pençesine yakalanmış bir babanın, bir aile reisinin sarhoşluk anları şöyle anlatılır (s.156):

Bu bir enmûzec-i leâmet ki
 Ürperir karşısında ömr-i beşer;
 Öyle ankâ-yı pür-şeâmet ki
 Uçuşur tüylerinde ahker-i şer! (Zılâl-i İlham, s.156)

Alkoliğin görünüşünü böyle yorumlayan şair, onun halini ve evine dönüşünü de tasvir eder:

Basışından çöker gibi toprak!
 Yüzü solgun, dudakları titrek,
 Burnu kıpkırmızı, gözü bî-fer,
 Cebhesinde bürûdet-i makber,
 Bir behimiyet-i nazarla süzer
 Bütün eşyayı seçmeden görerek
 Ona mübhem, garib meşhudat;
 Bilemez var mı yok mu şimdi hayat! (Zılâl-i İlham, s. 158)

Alkolik, evine girip de ailesiyle karşılaştığında yaptığı hatayı anlar, hicab duyar, utancını örtmek için konuşmaya çalışır:

Ne diyor? Hiç! Lisan-ı hâlinden
 Şunu anlar fakat eden dikkat:
 İşte olmuş da terk-i işret,
 Ediyor azmine cihan hayret!
 Zevk alınmaz beyân-ı lâlinden,
 Fakat içse o bir kadeh bâde,
 Söyler elbette harikulâde... (Zılâl-i İlham, s.159)

Kendisinin ne kadar acınacak bir duruma düştüğünü gören bu alkolik baba o günden sonra bir yıl ağzına içki koymaz. Bir gün “bir sevk-i mel’anetle” içkiye uzanacakken en küçük çocuğu ağlayarak onun ellerine uzanır ve “içme içme, başım için!” diye yalvarır. (s.159) Bu manzara karşısında merhamet duygusu coşan alkolik babanın aklı başına gelir:

Oynayan aklı geldi yerine;
 << İçmem içmem bu semm-i ruhu!>> dedi,
 Azm-i kat’isi başladı... Ebedî! (Zılâl-i İlham, s.160)

Hayvanlar

Ali Ekrem, merhamet ve şefkat kavramlarını öne çıkardığı şiirlerinde yalnızca insanlara değil, hayvanlara da yer verir. Şairin merhameti insanlarla sınırlı değildir. Detayları atlamayan, önemseyen bakışıyla; hayvanların maruz kaldıkları kötü muamelelere, onların bir canlı olarak değil de basit bir araç olarak görülmesine, ihtiyaçlarının yok sayılmasına gönüllü razı olmaz. Bu bağlamdaki “Marko” adlı şiirde genç bir kızla, onun büyük bir şefkatle bağlandığı at arasındaki sevgi bağı anlatılır. (*Zılâl-i İlham*, s.56) Genç kız, her sabah uyandıktan sonra ilk iş olarak Marko’yu yoklar, yemini verir. Kızın kalbindeki saf merhamet ve sevginin yansıması olan bu durumu tasvir eden şair; “İnsan bilemez, şi’r ile ancak tefhîm /Olunur kalbe” diyerek söz konusu bağı akıl, mantıkla değil ancak duygularla(şefkat/merhamet), kalple anlaşılabilir bir bağ olduğuna işaret eder. (*Zılâl-i İlham*, s.56)

Kızın şefkati, atın üzerinde etkilidir. Zira kızın sesini duyan Marko, “kişneyerek, sıçrayarak, bir halecanla” gurbette annesini bulmuş bir yavru gibi sevinir. (*Zılâl-i İlham*, s.57) Kız yanına gelince de “cism-i câmid kesilir.” (*Zılâl-i İlham*, s. 57) Şairin ifadesiyle “böyle aylar, yıllar” geçer. Kız büyümüş ancak Marko’yu hiç ihmâl etmemiştir. Marko ise ihtiyarlamıştır. Kızın babası birkaç lira karşılığında Marko’yu bir canbaza satar. Kız günlerce ağlar ama sonunda üzüntüsünü unuttur. Günler sonra ise Marko’ya tesadüf eder:

Zavallı hayvan

Canbazın kârına hizmetle süzölmüş, bitmiş:

Boynu düşmüş, beli çökmüş, o büyük gövdesine

Yapışık bir deri kalmış, gözü sönmüş gitmiş (*Zılâl-i İlham*, s. 58)

Eski sahibesinin, yıllardır dostu olan kızın sesini duyan Marko titreyerek, gözlerinde bir “kahr-ı necibâne” ile bakar. (s.58) Kızın gözyaşlarını görünce onun “vicdanını anla”r. (s.58) O an, sanki onun da gözlerine “katre-i eşk-i hasret” gelmiştir. Bu şiir insanları eğlendirmek için kendi bünyelerine uymayan, ağır gelen işlerde kullanılan ve ayrıca insanların bir süre besleyip sonra umarsızca başlarından attıkları hayvanların da bir hayatları olduğunu, onların da birer canlı olduklarını ve hisleri olabileceği gerçeğini okuyucuya hatırlatır. Şairin kendisi de bu şiirdekine benzer bir bağı evine sığınan bir kuşla hisseder:

Alıştık öyle ki ben belki günde on kere
 Çıkar bakardım onun aşiyânına mutlak;
 Alıştık öyle ki o istemez idi uçmak
 Biraz karışmaz isem döktüğü terânelere:
 Bir ıslığım ona bir nefha-i muhabbet idi.
 Duyunca sanki güler, sonra pür-sürûd-ı mesârr

(“Misafir”, *Zılâl-i İlham*, s.143)

Şair vefâlı dostu kuşun artık yavaş yavaş bahar geldiği için kendisinden usanacağını ve uçup gideceğini sanır. Ancak dostu kendisini bırakmaz. Ama yine de aralarına girecek birisi olur:

Fakat – o kuşçağızı sanki bir gönül sandı! –
 Felek alâkamızı az zamanda kıskandı:
 O aşiyân-ı nağam kaldı bir seher sessiz...
 Zavallı kuş ölüvermiş: o zerre gözlerini
 Buruşturup kapamış, cismi infitâh etmiş,
 O çöp kadar ayacıkları bir yana gitmiş; (*Zılâl-i İlham*, s.144)¹⁹

Benzeri bir öykü de “Serçe” adlı şiirde vardır. (s. 236) Şair, penceresine konan kırıntıları yiyen bir serçeyi izlerken düşüncelere dalar:

Gözü etrafına ama nigerân
 Çünkü rahat ile bir yem yerken,
 Korkuyor ömrü fedâ etmekten.
 Zerre-i cismine dünya düşmen,
 Hele öldürmeye âşık insan!
 Nefes aldıkça şu hayvan sık sık,
 Sanırım tîr-i nigâhım gitti,
 Küçücük kalbini mecruh etti.
 (...)

Kuş da insan gibi muhtac oluyor
 O da güç hal ile bir yem buluyor (*Zılâl-i İlham*, s. 236-237)

Pencereye doğru birkaç adım atar atmaz serçe uçar. Bundan dolayı kendinden utanan şair aynı zamanda üzülür. Bu küçük kuşun bir daha

¹⁹ *Zılâl-i İlham*'daki “Kanaryacığım” şiiri “Misafir”e çok benzer. Bu şiirde de şairin çok sevdiği ve alıştığı bir kanaryanın bir sabah şair tarafından ölü olarak bulunuşu anlatılır. (s. 244)

penceresine gelmeyeceğini düşünür. Ancak serçe belli bir süre sonra tekrar gelir, yine gider. Her seferinde pencere kenarında yemini yer. Sonrasında dere kenarına bir başka serçe ile birlikte gider, suda yıkanır:

Şu güzel levhaya baktım kaldım
İki serçe bana bir âlemdir.
Ânların aşkıyla kâm aldım,
Ânların zevkine ben de daldım,
Yüreğim hislerine mahremdir.
Ah ben serçeleri pek severim!
(...)
Serçenin didesi bir şebnemdir,
Cismi benzer küçücük bir yüreğe (*Zılâl-i İlham*, s. 239)

Şairin “Ey çocuk nağmeli kuş, yavru melek, / (...) Sana gönlüm yuva olmak ister!” dediği serçe bir süre sonra uçar gider ve şairi de hüznüyle baş başa bırakır. (s. 240)

Ali Ekrem’in insan dışındaki canlılara duyarlılığını yansıtan bir başka şiiri “Öküz” adını taşır:

Hayvanlar arasında ne mübârek bir candır,
Öküz, öküz değil sanki bizim gibi insandır;
Bizim gibi belki daha canlı, metîn bir mahluk,
Damarında akıp duran necâbetli bir kandır.

(*Şiir Demeti*, 68-69)²⁰

Öküzün insan için özellikle de çiftçiler için faydalarını ayrıntılı bir şekilde anlatan şair, daha sonra, öküzü keserek etinden de faydalanan insanları “canavar”, “doymaz divâne yırtıcı kaplan” olarak niteler. (s. 69) İnsanların yaptıkları bununla da kalmaz. “Öküz” ismini halkı aşağılamak için kullanırlar. Şair ise buna katlanamaz ve yüce bir varlık olarak gördüğü bu hayvana, insanların gereken değeri vermesini ister:

Öküzlerin kalbinizden meftûn olun şânına
Lâyık olan hürmetlerle gelip, gidin yanına (*Şiir Demeti*, s. 71)

²⁰ Ali Ekrem, *Şiir Demeti*, Kitabhâne-i Hilmi, İstanbul 1341.

Bu şiir de Ali Ekrem'in hayvanlar için duyduğu merhameti gösteren şiirlerden ayrılmamakla birlikte, aynı zamanda insanoğlunun bencilliğini, kendisi dışındaki canlıları çoğu kez önemsemediğini hatta onları canlı olarak dahi düşünmediğini eleştirel bir üslûpla dile getirir.

S o n u ç

Ali Ekrem'in şiirlerindeki merhamet ve şefkate muhtaç varlıkların genellikle bu iki duyguya sahip insanlara muhatap olmadıklarını görürüz. Birkaç kuruş için satılan hayvanlar, hâl ve görünüşleriyle alay edilen yahut kimsenin ilgilenmediği, belki de susması için önüne bir somun ekmek atılan dilenciler. Bütün bu tablolar belki de şairin, insanoğlunun özünde kötü olduğuna inanmaya eğilimli biri olduğunun da göstergesidir. Nitekim "İnsanlar" adlı şiirinde buna işaret eden dizeler mevcuttur:

Fıtrat âdemi şeytan gibi tasmîm ederek

Melek etfâlimizi ders ile gaddar ederiz

(...)

Değil insan, bizi çekmekte bütün mevcudât (*Zılâl-i İlham*, s.126)

Ali Ekrem'in bu yazıda değerlendirdiğimiz şiirlerinin çoğunda tezatlar aracılığıyla okuyucuyu etkilemek ve onda merhamet uyandırmak amacı göze çarpar. Bu tezatlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: "Son Buse"de, kızın sıcak öpücüğüyle annesinin soğuk bedeni; "Sâil"de, aç dilenci ve çevresinde aç köpeklerle, dilencinin yediği ekmekten sonra gözlerinde sırtan tokluk; "Kayıkçı"da, mecdiyenin parıltısıyla kayıkçının gözlerinin sönmüslüğü.

Ali Ekrem'in merhamet temini işlediği şiirlerde insan dışındaki canlılara, hayvanlara da genişçe yer vermiş olması dikkat çekicidir. Şairin kalbi bu bakımdan, muhtaç olan tüm canlılar için merhamet duyar. Yine burada değindiğimiz şiirlerde çokça tasvirde ve yer yer öykümeden faydalandığını belirtmek gerekir. Bu gibi etkenlerin bir araya gelişiyle bu şiirler; okuyucunun, zihninde kolaylıkla canlandırması için birçok ayrıntı içeren ve tamamı ortaya çıktığında trajik bir manzara oluşturan birer tablodan müteşekkildir.

“COMPASSION AS A THEME IN ALİ EKREM’S POEMS”

Abstract

The theme of compassion, which is seen in one of the first remarkable examples of new Turkish poetry, the Marthiya (Funeral Elegy) that Akif Pasha wrote for his grandson, has been used to point out various social wounds, to create a collective responsiveness by many poets in later years. In Turkish poetry during Servet-i Fünun and Constitutional Periods, poems focusing on sense of compassion started to increase gradually after Tevfik Fikret, Mehmet Akif, the mighty poets, as well as İsmail Safa, Mehmet Emin, second degree poets used this theme. Ali Ekrem is a poet who can be reviewed in this context. It is possible to see people, who are at the edge of community/daily life, as well the tragic and pitiful incidents related to other life forms, animals in his poems. In this study, Ali Ekrem’s poems with the theme of compassion is evaluated under six titles, which are "poor", "patient", "physically disables", "people working under hard conditions to make a living wage", "alcohol abusers" and "animals."

Keywords

Ali Ekrem, Servet-i Fünun, poetry, compassion.